

Wie moet er passen?

Korczak voor passend onderwijs

Edith de Bruin & Arie de Bruin

*Uitgave i.s.m. Janusz Korczak Stichting
Jaarboek 2022*

Wie moet er passen?

Korczak voor passend onderwijs

Edith de Bruin & Arie de Bruin

ISBN 978 90 8560 209 5

NUR 740 / THEMA JNFK

DOI 10.36254/978-90-8560-209-5

© 2022 Uitgeverij SWP Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 j°. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met Uitgeverij SWP voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen door een onderwijsinstelling van een gedeelte uit deze uitgave, in papieren vorm of digitaal, (bijvoorbeeld voor plaatsing ervan op uw digitale leeromgeving of in een reader) kunt u zich richten tot: Stichting UvO, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, Tel. 023-8700212, www.stichting-uvo.nl UvO@cedar.nl.

Inhoud

	Voorwoord	7
1	Wie moet er passen?	9
	1.1 Birgit	11
	1.2 Tijn	11
	1.3 Itzchak	12
2	Passend onderwijs en de actualiteit van Korczak	15
3	Het kind: een mens zoals jij	23
	3.1 Als ik weer klein ben	23
	3.2 Geen object, maar subject	24
	3.3 Een écht mens	27
	3.4 Het recht van het kind te zijn wie het is	33
	3.6 Rechten van het kind	43
4	De leraar als opvoeder	47
	4.1 Wie niet van kinderen houdt, kan ze niet opvoeden	47
	4.2 Kijken en luisteren	51
	4.3 De leraar als rolmodel	54
	4.4 De leraar: een gids die beleefd jouw vragen beantwoordt	57
	4.5 De leraar: psycholoog en verpleegkundige	61
	4.6 De leraar: advocaat en pleitbezorger	63
	4.7 En de didacticus dan?	67
5	Waarom laten ze ons wachten?	71
	5.1 Leren voor later	71
	5.2 De school als gemeenschap	77
	5.3 Participatie, niet voor spek en bonen	82
	5.4 Verantwoordelijkheid en zelfdiscipline	84
	5.5 Kinderen: leerlingen of medewerkers?	85

6	Passend onderwijs	87
6.1	Wie moet er passen?	87
6.2	Korczak in de school van nu	88
6.3	Hoe doe je dat?	90
6.4	Gelukkig worden en gelukkig zijn	98
	Geraadpleegde literatuur	103
	Bijlagen	
1.	Janusz Korczak, zijn leven en werk	109
2.	Rechten van het kind	113
3.	Meester, mag ik ook iets zeggen?	117
4.	Over de Janusz Korczak Stichting	121
	Nawoord	123
	Over de auteurs	125

Voorwoord

Passend onderwijs volgens Korczak

Wat de realisering van ‘passend onderwijs’ misschien wel het meest in de weg staat is het ontbreken van een goed beeld van waar we in de eerste plaats mee te maken hebben: de leerling en de leraar als levende mensen, als subjecten, met ieder zijn eigen intenties en ervaringen die niet zomaar te modelleren zijn met programma’s, methoden en procedures. Deze kunnen behulpzaam zijn, maar zorgen niet voor het succes (wat zogeheten *evidence-based* onderwijs wil doen voorkomen). Het zijn de mensen die het doen in de onderwijspraktijk, hoe zij denken en wat zij voor elkaar mogelijk maken. Daarover gaat dit boek en daarom is het een belangrijk boek. Het laat zich inspireren door Janusz Korczak, de arts-pedagoog die in onze tijd net zo goed past als in zijn tijd. Voor hem is de jonge mens een eigenstandige en volwaardige deelnemer aan het dagelijks leven, die als mogelijkheid en als ambitie serieus kan en ook moet genomen worden en aan wie men ook verantwoordelijkheid kan en moet overlaten. De jonge mens als *full partner* in de relatie met de volwassene. Dat die relatie asymmetrisch is, de jonge mens zijn opvoeding nodig heeft, verandert niets aan die eigenstandigheid en volwaardigheid.

Met deze blik van Korczak kijken de schrijvers naar de verlegenheid die ‘passend onderwijs’ in ons land nog steeds begeleidt en laten zien dat dat niet hoeft. Het kan anders door anders te kijken en te luisteren naar je leerlingen. Dat betekent vanuit een andere *mindset*.

Wat dit boek met andere woorden duidelijk maakt, is dat onderwijzen een relationele professie is, dat de kwaliteit van de leraar-leerlinginteractie ertoe doet. Je leerlingen verstaan in het perspectief van wat je met hen wilt bereiken, vormt de kern van de professie. Dat lukt beter als een leerling wordt uitgedaagd om actief en volwaardig mee te doen in het onderwijsproces, mee te bepalen wat past en wat (nog) niet past. De leerling zorgt er dus mee voor dat onderwijs past. Dat kan zijn leraar niet alleen.

Wat hier gebeurt is in zijn betekenis nog belangrijker dan het bereikte leerresultaat: leerlingen krijgen de kans om te leren zichzelf als onderwerp, als de actor van het leren te zien. Leren en ontwikkelen doe je zelf, dat kan een leraar niet even overnemen. Wezenlijk voor het werk van Korczak: dat kinderen zichzelf moeten kunnen gaan ervaren als eigen, als competent en als verantwoordelijk. De basis van passend onderwijs is dus een pedagogische basis: leerlingen leren om volwaardig mee onderwijs te maken, leerlingen die mee kunnen en ook willen doen. Dan kan een leraar aan het werk.

Zouden alle leraren dit tot stand kunnen brengen? Zeker, maar niet zomaar op basis van hun vaardigheden, maar eerder op basis van wie ze zijn met als eerste kwaliteit een actief respect voor leerlingen zoals ze zijn. Dat wil zeggen onvoorwaardelijke acceptatie van wie het kind is, van zijn eigenheid en de vraag om gezien te worden, om erkenning van wie hij is met zijn ambities en dat je je als leraar daarvoor verantwoordelijk voelt. Korczak ziet dit als een recht van het kind. Een recht ook om gezien te worden als ‘van zichzelf’, niet als een afgeleide van afkomst of, zoals in onze scholen, als een afgeleide van het leerplan en de toetsen. Het zou andersom moeten zijn.

Met de vele, mooie voorbeelden uit de dagelijkse onderwijspraktijk houden de auteurs op een innemende wijze de lezer een spiegel voor met de vraag om anders te kijken en luisteren. Dit, met een grote kans een andere leerling te zien ontstaan. Een fijn boek voor de onderwijspraktijk.

Luc Stevens

(emeritus hoogleraar orthopedagogiek Universiteit Utrecht. Oprichter van het NIVOZ)

1

Wie moet er passen?

“ *We kunnen problemen niet oplossen door op dezelfde manier te denken als toen we ze creëerden.*

Albert Einstein

“ *Het is geen kunstje dat we even moeten doen en in vier jaar voor elkaar moeten krijgen, maar het is een verandering in denken, mindset en daarbij ook in je systeem.*

Wim Ludeke, voorzitter Landelijk Expertisecentrum Speciaal Onderwijs

“ *Eerst het kind, dan de leerling.*

Luc Stevens

“ *De school voor het leven verplicht zich alle capaciteiten van de leerlingen te helpen ontwikkelen, ongeacht hun kwantitatieve of kwalitatieve waarde. Voor ons zijn er geen waardeloze mensen.*

Janusz Korczak

Reeds vele jaren proberen we het onderwijs zo in te richten dat alle kinderen een passende plek kunnen krijgen in het reguliere onderwijs. Wereldwijd kwam eind vorige eeuw een beweging op gang voor *inclusive education*. In 1994 werd de Salamanca Verklaring opgesteld tijdens een wereldconferentie over speciale onderwijsbehoeften, toegang en kwaliteit. De Verklaring stelt dat alle kinderen unieke karakteristieken, mogelijkheden en leerbehoeften hebben. Onderwijssystemen moeten ingericht worden op al die verschillende leerbehoeften, inclusief die van kinderen met een beperking. In Nederland ontstond in die tijd Weer Samen Naar School en later werd dit Passend Onderwijs. We moeten zelfs naar steeds inclusiever onderwijs volgens het ministerie van Onderwijs. Het doel van al die inzet is dat leerlingen met en zonder ondersteuningsbehoeften vaker samen dicht bij huis naar dezelfde school kunnen, als het kan in dezelfde klas zitten en elkaar ontmoeten op het schoolplein. Wanneer diversiteit op school de norm wordt, is dat in de samenleving daarna ook het geval. (Zie Kamerbrief Evaluatie en Verbeteraanpak Passend Onderwijs, 4 november 2020.) Het verwezenlijken van het recht op inclusief onderwijs is een verplichting die de Nederlandse staat is aangegaan bij de ratificatie van het VN-verdrag Handicap.

We zijn nu wat jaren verder en regelmatig wordt beweerd dat passend onderwijs mislukt zou zijn, dat de gemiddelde leraar in het onderwijs niet in staat is om dit beleid in de praktijk voor elkaar te krijgen. Uit het Eindrapport Evaluatie Passend Onderwijs van 2020 blijkt dat passend onderwijs wel heeft geleid tot een betere organisatie van de extra ondersteuning voor leerlingen die dit nodig hebben. Voor leraren en ouders heeft de stelselwijziging minder verandering gebracht dan gedacht. En het effect ervan op leerlingen en studenten is volgens dit rapport niet goed vast te stellen. (Ledoux 2020)

Hoe kan dit? Er zijn toch vele miljarden geïnvesteerd en er wordt toch al behoorlijk gedifferentieerd in het onderwijs? Wie moet er nu eigenlijk passen? Past de leerling niet, past de leraar niet, of past het systeem dat we hebben opgebouwd niet?

Wij willen de gigantische inspanningen van vele leraren beslist niet onderschatten, maar vragen ons af waarom het dan zo moeilijk is. Een nieuwe stelselwijziging zal ons inziens niet helpen, dat is al eerder gebeurd en heeft de wezenlijke problemen niet opgelost. We zijn op dezelfde manier blijven denken en hebben daarmee dezelfde en wellicht weer nieuwe problemen gecreëerd.

Wij kennen ook prachtige voorbeelden van kinderen met zogenoemde unieke leerbehoeften die floreren bij hun juf, meester of leraar. Hoe kan dit? Er zijn leraren die zich niet laten leiden door een ingewikkeld systeem van toetsen en testen, dossiers en geldstromen, maar in de eerste plaats door het kind dat toevallig in hun klas zit.

In dit boek willen we het geheim van deze leraren ontdekken. Dat geheim zit mogelijk in de manier waarop zij naar kinderen kijken, in hun visie op kinderen en op hun rol als leraar en opvoeder. Zonder dat zij het wellicht zelf onder woorden brengen, zien zij elk kind als een volwaardig mens, niet als iemand die nog niet af is of beperkingen heeft. Niet een kind als object dat in het systeem moet passen, maar als een subject met rechten en plichten.

Hiermee staan zij geheel in lijn met Janusz Korczak, één van de grootste pedagogen uit de twintigste eeuw en grondlegger van de rechten van het kind.

Bij die verandering in denken, in mindset om passend onderwijs wel degelijk mogelijk te maken, kan Korczak ons helpen. We zullen hem dan ook veelvuldig aan het woord laten, omdat hij ons kan inspireren tot hoe we kinderen dagelijks tot hun recht kunnen laten komen. Het mooie zal zijn dat daarmee ook de leraar steeds beter tot zijn recht komt.

Het boek is dan ook in de eerste plaats voor hen bedoeld: de mensen die dagelijks in de praktijk van het onderwijs met kinderen samenwerken en voor studenten van de opleidingen. Het kan zeker ook inspirerend en verhelderend werken voor wie op iets meer afstand staan: opleiders, managers en beleidsmakers. Ook voor hen kan Korczak een gids zijn.

Drie verhalen over opgroeiende kinderen

1.1 *Birgit*

Birgit is negen jaar en houdt niet van lezen; zij heeft vorig jaar na onderzoek de diagnose dyslexie gekregen. Lezen vindt zij stom en als het per se moet bladert ze wel wat ongemotiveerd in haar boek, hangend in de stoel, maar uit zichzelf zal zij niet gauw gaan lezen. Verder valt op dat zij motorisch nogal onhandig is. Een onderzoeker kwam met een nieuwe diagnose DCD: Developmental Coordination Disorder, in het Nederlands vertaald als coördinatie-ontwikkelingsstoornis. Hierdoor lijkt haar lichaamstaal wat ongemotiveerd. De leraar klaagt dat ze niet vooruit te branden is, soms wordt zij zelfs 'lui' genoemd. Maar tijdens een gesprek met Birgit blijkt dat zij wel degelijk een brede interesse heeft voor alles wat er in de wereld gebeurt.

In overleg met de ouders wordt besloten dat Birgit een abonnement krijgt op Kidsweek. Afgesproken wordt dat zij iedere week een stukje uit Kidsweek kiest en daar kort iets over vertelt aan de rest van de klas. Daar is ze heel enthousiast over en wekelijks staat er een gemotiveerde Birgit voor de klas. Er zijn zelfs kinderen die nu ook een abonnement op Kidsweek willen.

Na verloop van tijd vindt Birgit Kidsweek te kinderachtig en pakt ze iedere dag gewoon de krant van haar ouders (Trouw) en vertelt wekelijks in de klas over iets dat ze daarin heeft gelezen. De ouders vinden het geweldig en 's morgens voor het ontbijt heeft Birgit de krant al te pakken. Haar vader vraagt regelmatig of ze tijdens het ontbijt een interessant stukje wil voorlezen. Nu verslindt ze dagelijks de krant. Van een gedemotiveerde non-lezer werd Birgit in twee jaar tijd een actieve krantenlezer van elf jaar.

1.2 *Tijn*

Als kleuter valt Tijn al op en zijn juf heeft het niet gemakkelijk om hem te bereiken. Het lijkt wel of alles langs hem heen gaat, hij zit erbij met een mond open, trekt zich regelmatig terug onder het bureau of achter een kast. Je hebt geen idee of hij iets oppikt. De juf maakt zich zorgen en vraagt om hulp. Diverse onderzoeken geven een complex beeld: Tijn heeft veel moeite met prikkelverwerking, blijkt problemen met waarnemen te hebben, hij heeft een cerebrale visuele stoornis. Al snel krijgt hij ook het etiket licht autistisch te zijn; zijn intelligentie is gemiddeld. Hij gaat blij naar school en lijkt zich van de problemen rond hem nauwelijks bewust te zijn. Hij groeit op in een complexe gezinssituatie. Zijn ouders hebben wel zorgen om hem, maar hebben nog twee kinderen, van wie er één nog veel meer zorg behoeft dan Tijn. Zij accepteren hem zoals hij is: 'Ach ja, da's typisch Tijn...'

Een bloem in de knop, maar wel heel erg lang in de knop. Hoe gaat dat verder? Op school kan hij echt niet met de klas mee, maar langzamerhand begint hij in groep 4 toch wel het een en ander op te pikken en te leren. Menig leraar denkt dat hij hier niet kan blijven. In een klas met zeventwintig andere kinderen die ook ieder hun aandacht vragen is passend onderwijs voor hem toch wel heel veel gevraagd.

In overleg met de ambulante begeleider van het samenwerkingsverband wordt stap voor stap gewerkt aan een plan om hem gewoon op school te houden. De ouders willen dit heel graag, want Tijn gaat met plezier naar school en ontwikkelt zich nog steeds. Het team zet zich erachter. De ambulante begeleider observeert en gaat eerst met Tijn zelf in gesprek. Hij krijgt extra aandacht van een onderwijsassistent, die hem regelmatig heerlijk 'inrolt op de gang' om alle prikkels even weg te nemen waardoor hij tot rust komt.

Hij volgt gewoon het programma van de klas, krijgt grotere werkbladen (in verband met zijn slechtziendheid) en bepaalt zelf wat hij aankan, de autonomie staat hoog in het vaandel, alle extra hulp die hij krijgt wordt steeds stapje voor stapje weer afgebouwd. Hij krijgt een speciaal plekje in de klas waar de leraar hem direct kan zien en waar nodig even extra kan aansturen. Hij houdt van fotograferen en filmen: daar krijgt hij speciale opdrachten voor en een podium. Hij mag zo nu en dan zijn foto's tentoonstellen. Schrijven is een ramp en zit hem dwars bij alle lessen. Hij krijgt een speciale typecursus en werkt op de laptop; de ergotherapeut zorgt met de school voor extra voorzieningen. In de klas gaat het steeds beter, en iedereen weet: 'Ach ja, dat is Tijn....'

Er is nog één ding waar extra aandacht voor nodig is. Hij blijft heel kwetsbaar en op het plein wordt hij soms gepest. Met enkele speciale lessen worden de kinderen van zijn klas begeleid in hoe zij daarin een positieve rol kunnen spelen: niet door hem als doetje te behandelen, maar door hem serieus te nemen en voor hem op te komen als dat nodig is.

En nu: Tijn heeft de basisschool volledig afgemaakt en zit op het vmbo van de land- en tuinbouwschool. Een nieuwe uitdaging voor Tijn en voor passend onderwijs, want bij iedere nieuwe leraar blijft het even op eieren lopen, tot er ook daar weer een goede band is opgebouwd. Een relatie die gebaseerd is op respect voor het bijzondere van Tijn.

1.3 *Itzhak*

Itzhak Belfer werd als kind opgenomen in het weeshuis van Janusz Korczak in Warschau. Hij overleefde de Holocaust en vele jaren later schreef hij zijn herinneringen aan die tijd in het weeshuis op:

Ik was een ongezellig kind. Ik schaamde me voor mijn stotteren, waardoor ik geen relaties kon aangaan en geen vriendjes kon maken. Ik maakte heel vaak ruzie, vocht regelmatig, had vaak straf en verwaarloosde mijn schoolwerk, spijbelde en creëerde mijn eigen wereld. Maar ik voelde me niet bepaald gelukkig. Toen ik elf jaar was zat ik behoorlijk in de put.

Op een dag trok ik de stoute schoenen aan: ik ging naar dokter Korczak. Hij vroeg: 'Wat is er, kan ik je helpen?' Ik stotterde dat ik geen vriendjes had omdat ik zoveel vocht en me een beetje schaamde voor mijn gedrag naar andere kinderen. Hij zei: 'Ja, je hebt gelijk, maar dat zal niet meevallen om je te leren beheersen. Vertel eens, hoeveel keer per week wil je nog vechten?' Ik zei: 'Helemaal niet meer!'

Hij: 'Dat gaat je niet lukken. Probeer deze week zo min mogelijk ruzie te krijgen en niet meer dan twee keer te vechten. Afgesproken?' En na een week hadden we weer een gesprekje. 'En, hoe is het gegaan?' vroeg hij. Ik: 'Slecht, het is niet gelukt; ik heb nog vier keer gevochten.' Hij: 'Oké, never mind; het is nog maar de eerste week. Probeer de volgende week één keer minder dan vier.'

Iedere week hadden we een gesprek. En toen ik voor het eerst vol trots kon vertellen dat ik niet meer had gevochten, kreeg ik een kaart van hem. Het ging daarna nog diverse keren fout, maar ik had één ding geleerd: je moet volhardend en geduldig zijn om iets voor elkaar te krijgen. (Belfer 2016)

Itzchak Belfer als kind in het weeshuis en als 92-jarige in de documentaire 'The last Korczak Boy'. Itzchak Belfer overleed in januari 2021 op 98-jarige leeftijd.

2

Passend onderwijs en de actualiteit van Korczak

 Aan de basis van het pedagogisch handelen, ligt het zien met je hart.

Janusz Korczak

Terecht wordt Janusz Korczak gezien als één van de belangrijkste grondleggers van de rechten van het kind. Reeds lang voordat in 1989 het VN Kinderrechtenverdrag door de Algemene Vergadering werd aangenomen en door vrijwel alle landen werd geratificeerd, schreef hij een manifest over kinderrechten. Niet alleen wat hij schreef, maar vooral hoe hij dit in de praktijk bracht kan ons helpen inzicht te krijgen in hoe de rechten van kinderen leidinggevend kunnen zijn bij het bewerkstelligen van passend onderwijs.

In de praktijk lopen we regelmatig tegen grenzen aan. Kinderen die niet in ons reguliere onderwijssysteem passen lopen vast en de leraar zit met de handen in het haar. Het probleem zit niet zozeer in het kind of de leraar die zijn uiterste best doet om het kind binnen de bestaande setting tot zijn recht te laten komen. Het is het systeem dat ons dwars zit. Uiteindelijk wordt het kind dan meestal overgeplaatst naar een vorm van speciaal onderwijs of het komt thuis te zitten. Waarom lukt het ons nou niet om dit kind met al zijn specifieke ontwikkelingsbehoeften een plek te geven binnen de reguliere school waar hij kan zijn wie hij is? Een plek waar het in de eerste plaats gaat om het geluk en het leven van dit kind op de dag van vandaag? Waarom lukt het op de ene school wel en op de andere school niet?

Soms zegt men op een school: ‘Maar dit kind hoort hier niet’ of ‘Kunnen wij als reguliere school wel bieden wat dit kind nodig heeft?’ Natuurlijk begrijpen wij dat het ingewikkeld kan zijn, maar de vraag of een kind hier hoort kun je beter overslaan. Het is er. De vraag moet zijn: hoe kunnen wij ervoor zorgen dat dit kind hier tot zijn recht komt?

Maar al te gemakkelijk wordt gedacht dat leraren op een andere school dat wel zouden kunnen, dat daar deskundigen rondlopen die de problemen wel kunnen oplossen. Maar op een andere school, ook in het speciaal onderwijs, zitten zij met dezelfde vraag, en met hetzelfde kind: hoe kunnen wij ervoor zorgen dat dit kind hier en nu tot zijn recht komt?

Ons reguliere schoolsysteem houdt nog altijd vast aan de vaste koppeling van leerstof aan leeftijd in de vorm van leerstofjaarklassen. Naast voordelen kleven daar ook

grote nadelen aan, met name op pedagogisch vlak. Het onderwijs blijft leerstofgericht ondanks het feit dat elke school het kind centraal wil stellen. Hoe kunnen we echt kindgericht werken? De huidige digitale mogelijkheden kunnen wellicht helpen andere organisatievormen te ontwikkelen. Dit biedt kansen voor kindgericht onderwijs waar pedagogische doelstellingen centraal staan. Maar dit is niet voldoende, zolang we blijven vasthouden aan voortdurend beoordelen en vergelijken met een standaard. Dan spreken we over een ‘zwakke’ leerling en over ‘achterstand’ of over ‘achterlopen’. Meer kindgericht onderwijs moet gericht zijn op het veranderen van de manier van kijken naar de ontwikkeling en het leren van elk kind, waarbij altijd de kwaliteiten en mogelijkheden centraal staan in plaats van de tekortkomingen. Daarom besteden we in hoofdstuk 3 eerst uitgebreid aandacht aan de wijze waarop Korczak naar kinderen kijkt.

Dat is het fundament om uiteindelijk echt inclusief onderwijs te kunnen bewerkstelligen.

De essentie van inclusief onderwijs is dat kinderen naar die school gaan waar ze ook heen zouden gaan als er met hen ‘niets aan de hand was’. (Schuman 2020)

Korczak had weinig keus: de kinderen die in zijn weeshuis werden opgenomen, moesten passen; of beter gezegd: het weeshuissysteem moest gewoon passend zijn. Er was eigenlijk geen alternatief, ze waren er gewoon. Hoewel, hij kwam ook wel eens voor dilemma’s te staan en zocht voor kinderen die zwaar verstandelijk beperkt waren een andere oplossing.

Hij legde een belangrijke verantwoordelijkheid voor de integratie van alle kinderen bij hen zelf: als er een nieuwkomer kwam, stelde hij één van de oudere kinderen aan als mentor die hem wegwijs moest maken in het dagelijkse reilen en zeilen. Die moest helpen als het nodig was en zorg voor hem dragen. Die mentor was medeverantwoordelijk: als de nieuweling iets had gedaan wat niet door de beugel kon, werd ook de mentor op het matje geroepen. Ze moesten samen zorgen dat het goed ging. Maar dat ging het natuurlijk niet altijd.

De nieuwkomer moest zijn plekje verdienen, zijn best doen. Er was een proefperiode, waarbij de andere kinderen een stem hadden. Het is wel gebeurd dat iemand een verlengde proeftijd kreeg, omdat het volgens de meerderheid van de kinderen nog niet goed genoeg ging. Een heel enkele keer ging het écht niet en werd iemand verwijderd uit het weeshuis. In al die jaren is dat waarschijnlijk twee keer gebeurd bij (zoals Korczak schrijft) onverbeterlijk delinquent gedrag. Ook Korczak kende grenzen bij passend onderwijs en opvoeding, maar die grenzen lagen heel ver weg. Op de een of andere manier lukte het hem en zijn medewerkers om vrijwel alle kinderen binnen de boot te houden. Hoe deed hij dat en wat kunnen we daarvan leren? Opmerkelijk is trouwens dat hij de kinderen zijn ‘medewerkers’ noemt. Hij liet hen

op vele fronten participeren en gaf hen rechten en plichten. Nadrukkelijk stelt hij dat het zonder hen niet gaat.

We staan kinderen niet toe zich te organiseren; we geringschatten hen, we vertrouwen ze niet, we zijn ze niet welgezend en bekommeren ons niet om hen; zonder de deelname van deskundigen zijn we tegen dit alles niet opgewassen – terwijl het kind zelf de expert is!

En elders schrijft hij: *Zonder hun medewerking gaat het niet. En: De hulp van kinderen is voor een opvoeder onontbeerlijk.* (Korczak 2007, p.154)

Ons systeem van passend onderwijs zit vol met externe deskundigen, maar helaas wordt de expert zelf vaak overgeslagen. In veel dossiers en behandelingsplannen is nauwelijks iets te vinden over de mening en inbreng van het kind zelf. Terwijl dit toch behoort tot de rechten van het kind.

Artikel 12. Mening van het kind

 Ieder kind heeft het recht zijn mening te geven over zaken die hem aangaan, met name wanneer het gerechtelijke en bestuurlijke procedures betreft. Aan die mening dient passend belang te worden gehecht, in overeenstemming met de leeftijd en rijpheid van het kind. (VN-Kinderrechtenverdrag 1989)

De inbreng van de kinderen is bij Korczak essentieel. Toen hij als begeleider mee-ging tijdens de vakantiekolonies had hij het in het begin heel moeilijk; voortdurend waren er conflicten en lukte het hem niet om daar greep op te krijgen. Diverse cluster-vier-kinderen (om maar eens een discriminerend etiket te gebruiken) die in de straten van Warschau gewend waren te overleven en voor zichzelf op te komen, waren niet van zins te doen wat er van hen verwacht werd. Korczak ontdekte door schade en schande dat het zonder hun deelname onmogelijk was.

Ik begreep dat kinderen een kracht zijn, die je kunt overhalen om mee te werken, die je kunt verwonden door geringschatting, waarmee je rekening dient te houden. De volgende dag tijdens het gesprek in het bos, heb ik voor het eerst niet tégen de kinderen, maar mét de kinderen gesproken. Ik praatte niet over hoe ik wilde dat zij zouden zijn, maar over hoe zij willen en kunnen zijn. (Korczak 1986, p. 187)

Het VN-Kinderrechtenverdrag heeft vanaf 1989 veel invloed gekregen op de positie van kinderen. Sinds die tijd is het aantal kinderen dat naar school gaat wereldwijd enorm toegenomen, is de kindersterfte fors gedaald en is er steeds meer aandacht gekomen voor de rechten van het kind. Tegelijkertijd zien we echter dat diezelfde rechten ook nog regelmatig geschonden worden, omdat systemen geen rekening houden met individuele gevallen. Denk maar eens aan de positie van vluchtelingen-

kinderen in kampen of die van de kinderen van uitgeprocedeerde asielzoekers. En wat te denken van de wachtlijsten in de jeugdzorg, waar kinderen die echt in de knel zitten soms een jaar moeten wachten voor ze geholpen worden, en dan is het menigmaal te laat.

De filosoof John Wall introduceerde in 2010 in zijn boek *Ethics in Light of Childhood* (Wall 2010) het begrip ‘childism’, naar analogie van ‘feminism’. In onze samenleving staat het perspectief van volwassenen centraal. Weliswaar willen we wel rekening houden met de belangen van kinderen – zij zijn immers de toekomst – maar zij hebben nog geen recht van spreken en met hun invalshoek wordt nauwelijks rekening gehouden, omdat volwassenen het verleerd zijn om vanuit dat perspectief te kijken en te denken.

Kinderen zijn echter volwaardige mensen, geen wezens die iets nog niet zijn. Ze hebben hun eigen manieren van naar de wereld kijken. Eva Meijer schrijft in *Trouw*: Onze nadruk op volwassenheid, adultisme, is een vorm van discriminatie, die we niet herkennen omdat we eraan gewend zijn. (Meijer 2021)

In het onderwijs werken over het algemeen mensen die de rechten van kinderen hoog in het vaandel hebben, maar ook zij hebben last van adultisme. Het hele systeem van onderwijs en opvoeding is ingericht door volwassenen en in de eerste plaats gericht op later, terwijl voor het kind de dag van vandaag prioriteit heeft. Niet voor niets noemde Korczak één van de grondrechten van het kind het recht op de dag van vandaag.

We discrimineren kinderen voortdurend zonder dat we het in de gaten hebben, omdat we niet (meer) gewend zijn om vanuit de optiek van het kind te kijken. Natuurlijk, met de beste bedoelingen, zo gaat dat nou eenmaal. De problemen in het passend onderwijs zijn voor een deel ook terug te voeren op dit fenomeen. Het lukt ons onvoldoende om het gezichtspunt van het kind serieus te nemen. Het perspectief van ons volwassen systeem is dominant en daar moet het kind in passen; en ja, dat mislukt zo nu en dan.

Daarom is de pedagogiek van Korczak zo actueel. Hij schreef niet alleen over de rechten van kinderen, maar hij leert ons ook met andere ogen te kijken naar de vanzelfsprekendheden in onderwijs en opvoeding. Zijn pedagogiek is geen model en zeker geen handleiding. Hij verzet zich nadrukkelijk tegen kant-en-klare pedagogische recepten en protocollen. In zijn boeken zijn talloze observaties beschreven waarin hij laat zien hoe hij te werk ging. Hij biedt ons geen methode, maar dwingt ons om steeds weer met andere ogen te kijken en te luisteren in de wereld van het kind, met slechts één bedoeling: ieder kind tot zijn recht laten komen. Vooral kinderen die extra zorg behoeven, hebben opvoeders nodig die dát kunnen of op zijn minst willen proberen.

Louise zit in groep 6 en heeft allerlei fysieke en vooral motorische beperkingen waardoor zij moeite heeft om het tempo van de klas te volgen. Ze heeft veel moeite met schrijven. Zij zegt in een gesprek: Waarom geeft de meester mij altijd een onvoldoende voor schrijven, terwijl ik mijn uiterste best doe en echt niet beter kan? Ik kan ook nooit op tijd klaar zijn met mijn werk en dan moet ik zelfs in de pauze doorwerken.

Ze heeft regelmatig tijdens de les extra ondersteuning buiten de klas van een remedial teacher. Als ze dan terugkomt, moet ze nog alles wat de rest van de klas in die tijd heeft gemaakt inhalen. Ja, dus ben ik gewoon nooit klaar, begrijpt de meester dat dan niet?

De ambulante begeleider stelt Louise voor om dit samen met de meester te bespreken. Louise doet haar verhaal. Eerst verdedigt de meester nog waarom hij dit doet, maar gaandeweg komt hij tot het inzicht dat dit eigenlijk onmogelijk is. Nu wordt besloten dat hij voortaan het cijfer baseert op de inzet van Louise en niet alleen op het resultaat. Ook belooft hij samen met de remedial teacher een oplossing te zoeken voor het extra werk. En in de pauze doorwerken wordt definitief afgeschaft, want juist Louise heeft het heel hard nodig om even tot rust te komen en te spelen op het plein.

Achteraf vertrouwt de meester de ambulante begeleider toe dat hij er eigenlijk nooit zo over had nagedacht en het vanzelfsprekend vond dat iedereen hetzelfde werk af moest hebben. Hij heeft nu gemerkt dat Louise juist beter presteert nu de druk er af is. Gelukkig was er iemand die voor Louise opkwam en haar leerde voor zichzelf op te komen.

Eva Meijer schreef in het eerder genoemde artikel in Trouw ook het volgende: Tijdens mijn studie werkte ik met uit huis geplaatste kinderen met gedragsproblemen. We maakten muziek en speelden toneel. Ik leerde daar veel, van de kinderen, maar ook over hoe de jeugdzorg in elkaar zit. Als je als kind geen ouders hebt die voor je opkomen, ben je eigenlijk vogelvrij. Niet alleen doordat de kinderen vaak niet serieus werden genomen, misschien nog wel op individueel niveau, maar niet door de instanties. Ik zag ook hoe door gebrek aan juiste zorg dat wat misschien nog wel geheeld had kunnen worden erger kapot ging. (Meijer 2021)

Ook hier is de pedagogiek van Korczak uiterst actueel. Wie komt er eigenlijk op voor de belangen van het kind in een wereld waar het kind nog niets te vertellen heeft?

Het eerste grondrecht van ieder mens, en dus van ieder kind, is het recht op respect. Korczak schreef er een heel boek over. (Korczak 2007) Maar dat recht wordt regelmatig met voeten getreden, en wie komt er dan voor je op? Iedere opvoeder moet de advocaat willen zijn van het kind, zelfs al heeft het kind van alles en nog wat verkeerd gedaan in de ogen van volwassenen. Zelf trad Korczak regelmatig op als getuige-deskundige in rechtszaken van jeugdige delinquenten. Zijn pleidooien

waren beroemd, omdat hij altijd het perspectief van het kind voor ogen had. Regelmatig leidde dit tot mildere straffen en pedagogische maatregelen in plaats van de gebruikelijke inhumane straffen van die tijd.

Heel bijzonder was dat hij een kinderrechtbank instelde in het weeshuis:

Een kind heeft er recht op dat zijn problemen ernstig worden genomen en dat ze rechtvaardig worden opgelost. Tot nu toe hing alles af van de goede wil en het goede of slechte humeur van de opvoeder. Een kind had niet het recht om te protesteren. Aan dit despotisme moet een einde worden gemaakt. (Korczak 1986, p. 228) In hoofdstuk 4 gaan we hier nader op in.

In het VO zitten jaarlijks enkele duizenden kinderen thuis, omdat de school geen passende oplossing vindt. In maart 2020 schreef de toenmalige minister van Onderwijs, Slob, dat het echter wel steeds beter lukte om weer een perspectief te vinden voor deze kinderen op school. Eén van de belangrijkste succesfactoren: Scholen en hulpverleners zijn effectiever door te praten mét kinderen en de ouders, in plaats van óver het kind, aldus Slob. (Nieuwsbericht 2020)

Bijzonder dat Korczak dit ruim honderd jaar geleden al had ontdekt:

Misschien dat ik er toen voor het eerst van overtuigd raakte dat je van kinderen veel kunt leren, dat ook zij hun eisen en voorwaarden stellen, waartoe ze het recht hebben, evenals ze het recht hebben een voorbehoud te maken. (Korczak 1986, p. 188)

Hij ontdekte dus nog méér, namelijk dat kinderen ook rechten hebben en dat zij ook hun eisen en voorwaarden kunnen stellen. De pedagogiek van Korczak kan ons helpen om passend onderwijs wel degelijk mogelijk te maken, onderwijs waar elk kind tot zijn recht kan komen. Dan zullen we moeten leren ons eigen format los te laten en bij de experts (de kinderen) zelf te rade te gaan. Als je nu verwacht kant-en-klare recepten te vinden hoe je passend onderwijs moet organiseren en wat je moet doen, leg het boek dan maar weg. Die zal je niet vinden. Maar Korczak opent wel wegen.

‘Soufyan, ik weet het echt niet meer. Wat moet ik nou doen om jou een beetje rustig te krijgen, zodat je niet steeds iedereen stoort. Ik wil niet dat ik je steeds weer moet waarschuwen, want dat helpt niets. Je blijft rumoerig en druk en ik krijg er alleen maar stress van.’

De meester van groep 7 is ten einde raad. Soufyan zit nu twee maanden in zijn klas; hij kwam van een andere school, waar hij niet te handhaven was na het zoveelste uit de hand gelopen conflict met zijn juf.

‘Mees, je moet me niet steeds waarschuwen. Ik kan echt niet steeds stil zitten, dan krijg ik kriebel in mijn billen. Dan ga ik staan en dan krijg ik weer op m’n kop en dan ga ik hard praten en word ik kwaad op alles.’